

Ласунова Світлана Валеріївна,
кандидат педагогічних наук, завідувач лабораторії
психологічних, мистецтвознавчих та інших видів
досліджень
Одеського науково-дослідного інституту судових
експертиз Міністерства юстиції України
ORCID ID: 0000-0002-7339-6312

Морозова Тетяна Романівна,
доктор психологічних наук, старший науковий
співробітник, провідний науковий співробітник
лабораторії психологічних досліджень
Київського науково-дослідного інституту судових
експертиз Міністерства юстиції України
ORCID ID: 0000-0002-0182-463X

Тамакова Тетяна Анатоліївна,
заступник завідувача лабораторії психологічних
досліджень
Київського науково-дослідного інституту судових
експертиз Міністерства юстиції України
ORCID ID: 0000-0002-8495-2484

ДО ПРОБЛЕМИ ЙМОВІРНОСТІ РЕЗУЛЬТАТІВ СУДОВОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА

TO THE PROBLEM OF THE PROBABILITY OF THE RESULTS OF THE FORENSIC PSYCHOLOGICAL EXAMINATION USING THE POLYGRAPH

Анотація. Метою публікації є винесення на розгляд експертної спільноти авторського бачення кондичії наявної на сьогодні організаційно-правової форми використання спеціальних знань у галузі поліграфології та її подальших перспектив. Для розвитку інституції судової психологічної експертизи з використанням комп'ютерного поліграфа є вкрай актуальними на сьогодні вирішення двох питань: щодо ймовірності результатів дослідження з використанням поліграфа та питання невизначеності нормативно-правового регулювання меж і можливостей використання поліграфа в судовій експертній діяльності.

Питання забезпечення високого рівня ймовірності отриманих результатів поліграфологічного дослідження вирішувалися авторами допису в науково-дослідній роботі «Розробка методичних рекомендацій з використання комп'ютерного поліграфа при проведенні окремих видів судових психологічних досліджень». У контексті розв'язання проблеми невизначеності нормативно-правового регулювання меж і можливостей використання поліграфа в судовій експертній діяльності також зроблені певні кроки. Розроблено ДСТУ «Судова психологічна експертиза. Використання поліграфа. Загальні вимоги», який з 01.05.2024 набув чинності.

ДСТУ регламентує загальні організаційні та методологічні вимоги до проведення судової психологічної експертизи з використанням поліграфа, вимоги до безпеки й конфіденційності дослідження, вимоги до поліграфів, які використовуються в судовій експертній практиці. Іншим юстованим документом, який на сьогодні вже підготовлений, є «Методика проведення судових психологічних експертиз із використанням комп'ютерного поліграфа». Методика перебуває на апробації в державних експертних установах Міністерства юстиції України.

На підставі виконаних досліджень і розроблених нормативних документів автори допису вважають за потрібне внесення представлених у статті уточнень до Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, відповідних змін і доповнень у нормативно-правове регулювання меж і можливостей використання поліграфа в судовій експертній діяльності.

Ключові слова: поліграф, судова психологічна експертиза з використанням поліграфа, експертна методика, ймовірнісність отриманих результатів, когнітивно викликані потенціали мозку.

Abstract. The purpose of the publication is to present to the expert community the author's vision of the current organizational and legal form of the use of special knowledge in the field of polygraphy and its further prospects. For the development of the institution of forensic psychological examination with the use of a computer polygraph, it is extremely important to resolve two issues: the probability of the results of a polygraph examination and the issue of uncertainty in the legal regulation of the limits and possibilities of using a polygraph in forensic expert activity.

The issues of ensuring a high level of probability of the results of polygraph examination were addressed by the authors of the report in the research paper «Development of methodological recommendations for the use of a computer polygraph in conducting certain types of forensic psychological examinations». Certain steps have also been taken to address the problem of uncertainty in the legal regulation of the limits and possibilities of using a polygraph in forensic activities. The State Standard of Ukraine “Forensic Psychological Examination. Use of a polygraph. General requirements”, which came into force on 01.05.2024. The DSTU regulates the general organisational and methodological requirements for conducting a forensic psychological examination using a polygraph, requirements for the safety and confidentiality of the study, requirements for polygraphs used in forensic practice. Another legal document that has been prepared to date is the Methodology for Conducting Forensic Psychological Examinations Using a Computer Polygraph. The methodology is being tested in state expert institutions of the Ministry of Justice of Ukraine.

Based on the research and developed regulatory documents, the authors of the article consider it necessary to introduce the clarifications presented in the article to the Scientific and Methodological Recommendations on the Preparation and Appointment of Forensic Examinations and Expert Studies, as well as relevant amendments and additions to the regulatory framework for the limits and possibilities of using a polygraph in forensic activities.

Key words: polygraph, forensic psychological examination using a polygraph, expert methodology, probability of results, cognitive evoked brain potentials.

Тисячоліття історії розвитку методу дізнання істини, століття історії практичного застосування інструментальних методів «детекції брехні» та декілька десятків років використання досліджень із застосуванням комп'ютерного поліграфа в судочинстві в рамках процесуальної дії, що називається експертизою... Усе це з неминучістю ставить перед учасниками дискусії з «проблеми поліграфа» (які, як і десятиліття тому, займають діаметрально протилежні позиції) питання про відсутність в Україні чіткого нормативно-правового регулювання меж і можливостей його використання, зокрема, у судовій експертній практиці.

Метою публікації є винесення на розгляд експертної спільноти аналізу реалій, не обтяженого як стигмою негативного суб'єктивізму, так і тягарем природного примусу, який завжди супроводжує досвід та логічну очевидність. Ми маємо на меті представити авторське бачення кондиції наявної на сьогодні організаційно-правової форми використання спеціальних знань у галузі поліграфології та її подальших перспектив.

Вирішення проблеми «концептуальної валідності» методу змушує нас звернутися до аналізу всього складу вихідних змінних, що роблять свій внесок у феномен судової психологічної експертизи з використанням комп'ютерного поліграфа.

Що є на сьогодні очевидним і без заперечень сприймається як практиками, так і теоретиками «від поліграфа»?

Однозначно, теорія про поліграф має наукове підґрунтя, а його використання базується на наукових засадах.

Так, звичайно, психофізіологічні закономірності за своєю природою принципово відрізняються від точних законів, що діють, наприклад, у математиці, а взаємозв'язок між психічними та фізіологічними явищами є не детермінованим, а ймовірнісним.

Беззаперечно, емпірично обґрунтовані методи з огляду на специфічний характер питань, що цікавлять слідство та суд, за всіх часів досить активно використовувалися (і продовжують використовуватись) у судово-експертній діяльності.

Погоджуємося, чинним Кримінальним процесуальним кодексом України не передбачена можливість прийняття судом як доказу отриманих за допомогою поліграфа відомостей (відповідно до ст. 23 КПК України суд сприймає докази безпосередньо).

Але зауважуємо, результати дослідження на поліграфі в кримінальному провадженні можуть бути використані в сукупності з іншими належними та допустимими доказами.

І пам'ятаємо, що Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень (затверджені наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5) передбачають проведення опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа. А отже, висновок судового експерта-поліграфолога має усі необхідні атрибути процесуального доказу.

Для розвитку інституції судової психологічної експертизи з використанням комп'ютерного поліграфа серед цього неповного переліку постулатів і тверджень є вкрай актуальними на сьогодні два: про ймовірнісність результатів дослідження з використанням поліграфа та про невизначеність нормативно-правового регулювання меж і можливостей використання поліграфа в судовій експертній діяльності.

Маємо зупинитися на зазначених квестіях в аспектах, що належать до компетенції судового експерта-поліграфолога.

Отже, про ймовірнісність...

Взаємозв'язок між психічними та фізіологічними явищами сьогодні очевидний і доведений, але, на відміну від напрацювань у точних науках, він є, як зазначалося вище, не детермінованим, а ймовірнісним. Тому існує велика кількість теорій, за допомогою яких робляться спроби описати природу фізіологічних реакцій, що виявляються під час досліджень. Жодна із запропонованих теорій нині не є загально визнаною.

Питання *забезпечення високого рівня ймовірності отриманих результатів* поліграфологічного дослідження вирішувалися авторами допису в науково-дослідній роботі VIII.1.6-2018/2 «Розробка методичних рекомендацій з використання комп'ютерного поліграфа при проведенні окремих видів судових психологічних досліджень», яка виконувалася на базі Київського науково-дослідного інституту Міністерства юстиції України [4].

Розробники НДР запропонували відповідну психодіагностичну модель оцінки особистості підекспертного, що передбачала з-поміж інших:

– аналіз стильових і формально-динамічних особливостей підекспертного *в аспекті загальної ймовірності інструментального виявлення в нього інформації*, що приховується, та визначення індивідуальних особливостей опитуваного *в контексті технічних характеристик процесу розпізнавання приховуваної ним інформації*;

– психологічне дослідження динамічних кластерів обстежуваної особи методом контактної неінструментальної детекції в процесі аналізу вербальної та невербальної поведінки підекспертної особи в різних семантичних локаціях змістовного контенту бесіди. Результати цього дослідження дають змогу діагностувати наявність або відсутність специфічних дисоціативних комплексів і поведінкових патернів, бар'єрів комунікації, можливі порушення поведінкових векторів автентичності; допомагають визначити певні особливості усвідомлено вибраної комунікативної позиції, структуру мімічних проявів, конгруентності та ін. Зазначене дає можливість зробити ймовірнісний висновок про наявність чи відсутність у пам'яті інформації щодо розслідуваної події, діагностувати наявність або відсутність психодинамічних ознак інсценування комунікації, тобто усвідомленої, навмисної симуляції певних обставин, переживань, поведінкових і мовних моделей [4].

З урахуванням зазначеної вище діагностичної інформації, на думку авторів, можна досягти *збільшення достовірності висновків*.

Нині інтенсивно розробляються альтернативні методи діагностики прихованих знань. В основі нових технологій лежить, зокрема, реєстрація та аналіз біоелектричної активності головного мозку і так званих викликаних потенціалів,

що реєструються у відповідь на семантично навантажені стимули. Численні дані, отримані в зазначеному контексті різними авторами та різними методами, суперечливі в деталях, але загалом переконливо свідчать про наявність специфічного зв'язку між когнітивними процесами та параметрами ЕЕГ у когнітивно викликаних потенціалах [7].

Участь у розробці науково-дослідних тем з методики проведення судових психологічних експертиз із використанням комп'ютерного поліграфа та вивчення результатів багатьох досліджень привели нас до розуміння того, що є можливим інтегрування цих нейронних механізмів у процес детекції прихованої інформації. Це дасть змогу максимально нівелювати ймовірнісну природу результатів дослідження й значно збільшити точність висновку експерта-поліграфолога.

Наразі в Одеському інституті судових експертиз Міністерства юстиції України тривають дослідження із залученням компактних технічних пристроїв. Одним із таких пристроїв є нейрогаджет до поліграфа RUBICON, створений на базі одноканального енцефалографа Muse S компанії InteraXon і синтезований у єдине програмне забезпечення RUBICON. Чотири електроди нейрогаджета відповідають положенням TP9, AF7, AF8 і TP10 міжнародного стандарту розміщення ЕЕГ. Енцефалограф дає змогу виокремити й зареєструвати біоелектричну активність головного мозку, власне когнітивні (подієво зв'язані) викликані потенціали, що виникають у відповідь на застосування семантично навантажених стимулів. У нашому випадку це питання, сформульовані відповідно до методології функціонального дослідження з використанням поліграфа [7].

Ми впевнені, що застосування в судових експертних дослідженнях із використанням поліграфа цього додаткового виду «проекції фундаментальної психофізіології на практику» залишить назавжди сумніви щодо ймовірності результатів експертних висновків, оскільки зазначені показники відображають не лише ступінь емоційного напруження підекспертного, але й ті складні когнітивні процеси, що пов'язані з одержанням, зберіганням і відтворенням інформації про події його життя.

Щодо проблеми невизначеності нормативно-правового регулювання меж і можливостей використання поліграфа в судовій експертній діяльності...

Декілька кроків у розв'язанні цієї проблеми також зроблено.

Згідно з наказом Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 16 листопада 2023 р. № 391 з 01.05.2024 прийнято та надано чинності ДСТУ 9266:2023. «Судова психологічна експертиза. Використання поліграфа. Загальні вимоги». Дотичними до цієї події є автори цього допису.

ДСТУ регламентує загальні організаційні та методологічні вимоги до проведення судової психологічної експертизи з використанням поліграфа, вимоги

до безпеки та конфіденційності дослідження, вимоги до поліграфів, які використовуються в судовій експертній практиці тощо.

ДСТУ є загальним і компромісним. Він надає можливості для переходу у площину практичного доведення ефективності вибраного поліграфологом методичного підходу із числа тих, що є науково обґрунтованими й апробованими в Україні на належному рівні – МВПІ або МППІ.

Але маємо зазначити й таке. Законом України від 05.06.2014 № 1315-VII «Про стандартизацію» (далі – Закон), який набув чинності 03.01.2015, у національне законодавство України як держави – члена Світової організації торгівлі (далі – СОТ) імплементовані положення Угоди СОТ про технічні бар'єри в торгівлі, зокрема Кодексу добросовісної практики з розроблення, прийняття та застосування стандартів, і впроваджені міжнародні та європейські принципи стандартизації.

Насамперед це стосується принципу добровільного застосування національних стандартів, який викладено в пункті 4 частини другої статті 4 та частині першій статті 23 Закону, у яких зазначено, що національні стандарти застосовуються на добровільній основі, крім випадків, якщо обов'язковість їх застосування встановлена нормативно-правовими актами. Законодавством передбачено, що після прийняття національним органом стандартизації проекту національного стандарту, який розроблено відповідно до встановлених процедур, він стає національним стандартом, який застосовується безпосередньо чи шляхом посилання на нього в інших документах [9].

Тож розробка Стандарту – це лише пів кроку.

Іншим юстованим документом, який на сьогодні нами вже підготовлений, є «Методика проведення судових психологічних експертиз із використанням комп'ютерного поліграфа» (НДР VIII.1.8-2020/4). Методика перебуває на апробації в державних експертних установах Міністерства юстиції України.

Цей нормативний документ призначений для працівників державних спеціалізованих установ, які здійснюють судово-експертну діяльність на підставі Закону України «Про судову експертизу», та інших суб'єктів судово-експертної діяльності. Методика визначає послідовність дій експерта у разі вирішення питань щодо застосування спеціальних психологічних знань із використанням поліграфа під час проведення психологічних досліджень у межах судових експертиз.

Отже, на сьогодні ми маємо чинний Стандарт і завершені (перебувають на апробації в експертних установах Міністерства юстиції України) методику та методичні рекомендації до організації та проведення судових психологічних експертиз із використанням поліграфа [2; 3; 4]. Вважаємо, що нами проведено досить успішну «інвентаризацію» арсеналу методичних засобів дослідження із застосуванням поліграфа, систематизовано цей методичний інструментарій і завершено роботу в напрямі його збагачення.

Ми усвідомлюємо, що теоретичні узагальнення спираються на матеріал, зібраний у широких часових межах і зазвичай на підставі аналізу неоднозначної практики, що вони нерідко ґрунтуються на дослідницькій інтуїції і не позбавлені шару спекулятивності, що експериментальні дослідження інколи базуються на способах маніпулювання незалежною змінною, відсутністю фіксації залежної змінної та неефективним контролем сторонніх факторів. Узагалі наука та практика сповнені півтонів, напівтіней і взаємопереходів, але вони однозначно рухаються вперед.

Проведена робота дає змогу рухатися вперед і нам. На підставі виконаних досліджень вважаємо за потрібне внесення змін і доповнень до Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень (далі – Рекомендацій) [1].

Первинно наказом Міністерства юстиції України № 1350/5 від 27.07.2015 розділ VI Рекомендацій було доповнено пунктом 6.8:

«6.8. З метою отримання орієнтувальної інформації можуть проводитися опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа.

6.8.1. Предметом опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа є отримання орієнтувальної інформації щодо:

- ступеня ймовірності повідомленої опитуваною особою інформації;
- повноти наданої опитуваною особою інформації;
- джерела отриманої опитуваною особою інформації;
- уявлень опитуваної особи про певну подію;
- іншої орієнтувальної інформації, необхідної для конструювання версій розслідування певних подій».

Ця редакція є чинною на сьогодні.

Пропонуються такі зміни та доповнення до неї:

«6.8. З метою отримання доказової інформації у процесуально передбаченому порядку може проводитися дослідження (як функціональна частина судової психологічної експертизи або експертного дослідження) із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа.

6.8.1. Завданням дослідження із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа є опрацювання експертно-криміналістичної версії щодо:

- ступеня ймовірності повідомленої підекспертним інформації;
- повноти наданої підекспертним інформації;
- джерела отриманої підекспертним інформації;
- уявлень підекспертного про певну подію;
- іншої інформації, необхідної для конструювання слідчих та судових версій певних подій».

Стосовно пропонованих змін. На момент написання цієї статті ми маємо низку нормативних документів, які повністю регламентують дослідження з використанням поліграфа як окремих і повноцінний вид судової психологічної експертизи [2; 3; 4]. Відповідно до цих документів, функціональне дослідження із застосуванням комп'ютерного поліграфа є лише одним із методів такої експертизи (його частиною), що використовується поряд з іншими методами психологічного дослідження, про що і зазначається в новій редакції.

Алгоритм дій експерта-поліграфолога під час виконання зазначеного виду досліджень змістовно та процесуально є механізмом конструювання та перевірки експертної версії.

За сферою використання або суб'єктом конструювання версії класифікуються як: слідчі, оперативно-розшукові, судові, експертні, версії інших учасників кримінального процесу. Експертна версія висувається експертом переважно під час експертного дослідження, що є практичною формою експертного забезпечення розслідування в кримінальному провадженні [10].

Особливо гостро потреба у висуванні експертної версії виникає у ситуаціях, коли для вирішення окремих завдань не вистачає традиційних шляхів, не спрацьовують устояні методики. Натомість обов'язковим стає науково та методологічно обґрунтований пошук експертом рішень і алгоритмів, що сприяють побудові, підтвердженню або спростуванню криміналістичних версій. Практиці відомо досить багато випадків, коли слідчий висуває ту чи іншу версію події і тільки після отримання висновку експерта розуміє, що ця версія була помилковою, а перевірка підлягає зовсім іншій, висунута вже експертом-поліграфологом за результатами проведеного ним дослідження.

Звісно ж, у випадку проведення дослідження із застосуванням поліграфа з метою отримання максимально можливої інформації про обставини скоєного злочину, обговорюючи аутентичні покази підекспертного та ймовірні версії, які може висунути експерт-поліграфолог після ознайомлення з матеріалами провадження, замовник тісно взаємодіє з експертом, вибудовуючи структуру дослідження, обговорюючи зміст експертного завдання або формулювання поставлених на розв'язання питань. Тому в заданому контексті експертну версію було б правильніше іменувати *експертно-криміналістичною*.

Імовірний експертний висновок судового експерта-поліграфолога, що становить собою саме різновид експертно-криміналістичної версії, може бути використаний замовником як орієнтовна інформація і перевірятися ним під час виконання процесуальних дій.

Категоричний експертний висновок судового експерта-поліграфолога відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України є процесуальним джерелом доказів.

Ми не поділяємо думку колег про те, що результати використання поліграфа не є доказами в розумінні ст. 84 КПК України [6]. Але однозначно погоджуємося,

що на часі заповнення прогалини нормативного регулювання нових суспільних відносин у кримінально-процесуальній сфері, які виникають із питань застосування поліграфа.

Перелік використаних джерел:

1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 03.11.1998 за № 705/3145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 27.08.2024).

2. Методика проведення судових психологічних експертиз із використанням комп'ютерного поліграфа. Звіт про науково-дослідну роботу VIII.1.8-2020/4 «Розробка методики проведення судових експертиз з використанням комп'ютерного поліграфа». Т. А. Тамакова, Т. Р. Морозова, С. В. Ласунова, В. О. Шаповалов. Київ : КНДІСЕ. 2024. 223 с.

3. Методичні рекомендації з використання комп'ютерного поліграфа при проведенні окремих видів судових психологічних досліджень. Звіт про науково-дослідну роботу VIII.1.6-2018/2 «Розробка методичних рекомендацій з використання комп'ютерного поліграфа при проведенні окремих видів судових психологічних досліджень». Т. Р. Морозова, Ю. Б. Ірхін, Т. А. Тамакова. Київ : КНДІСЕ. 2023. 98 с.

4. ДСТУ 8692:2016. Поліграфи. Технічні умови. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2018. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=67992 (дата звернення: 27.08.2024).

5. ДСТУ 9266:2023. Судова психологічна експертиза. Використання поліграфа. Загальні вимоги. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2024.

6. Кабанець О. О. Використання комп'ютерного поліграфа (детектора брехні) у кримінальному провадженні через призму судової практики. HSA. Київ, 2023. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/vikoristannia-kompiuternogo-poligrafa-detektora-brexni-u-kriminalnomu-provazhenni-cerez-prizmu-sudovoyi-praktiki> (дата звернення: 29.08.2024).

7. Ласунова С. В. Щодо застосування методу оцінки подієво зв'язаних викликаних потенціалів під час виконання завдань судової психологічної експертизи. Актуальні питання судової експертизи та криміналістики : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди ювілеїв видатних учених: 95-річчя від дня народження Л. Ю. Ароцкера («Ароцкерівські читання») і 105-річчя від дня народження М. В. Салтевського (Харків, 19.05.2023). Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М.С. Бокариуса», 2023. С. 179–180.

8. Морозова Т. Р. Методика виявлення прихованої інформації у поліграфічних дослідженнях : монографія / за наук. ред. О. М. Морозова. Київ : Алерта, 2023. 472 с.

9. Роз'яснення Міністерства економічного розвитку і торгівлі України з питань застосування стандартів, у тому числі в зв'язку зі скасуванням у 2015 році міждержавних стандартів (ГОСТ) URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=964dd5be-37b3-4738-ab45-2e7ca4677167&title=RoziasnenniaMinisterstvaEkonomichnogoRozvitkuI Tor givliUkrainiZPitanZastosuvanniaStandartiv-UTomuChisliVZviazkuZiSkasuvanniamU2015-RotsiMizhderzhavnikhStandartiv-gost-> (дата звернення: 28.08.2024).

10. Шевцов С. О. Експертна версія: задокументоване ініціативне експертне інформування. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу. Харків, 2017. С. 222–224.

References:

1. Pro zatverdzhennia Instruktсии pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen ta Naukovo-metodychnykh rekomendatsii z pytan pidhotovky ta pryznachennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen: nakaz Ministerstva yustytsii Ukrainy

vid 08.10.1998 № 53/5, zareiestrovano v Ministerstvi yustytzii Ukrainy 03.11.1998 za № 705/3145 [Instructions on the appointment and conduct of forensic examinations and expert studies Scientific and methodological recommendations on issues preparation and appointment of forensic examinations and expert studies, approved by the order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 08.10.1998 No. 53/5, registered in the Ministry of Justice of Ukraine on 03.11.1998 under No. 705/3145]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (accessed: 27.08.2024).

2. Metodyka provedennia sudovykh psykholohichnykh ekspertyz iz vykorystanniam kompiuternoho polihrafa. Zvit pro naukovo-doslidnu robotu VIII.1.8-2020/4 “Rozrobka metodyky provedennia sudovykh ekspertyz z vykorystanniam kompiuternoho polihrafa” [The method of conducting forensic psychological examinations using a computer polygraph. Report on research work VIII.1.8-2020/4 “Development of the methodology for conducting forensic examinations using a computer polygraph”]. T. A. Tamakova, T. R. Morozova, S. V. Lasunova, V. O. Shapovalov. Kyiv: KNDISE. 2024. 223 p.

3. Metodychni rekomendatsii z vykorystannia kompiuternoho polihrafa pry provedenni okremykh vydiv sudovykh psykholohichnykh doslidzhen. Zvit pro naukovo-doslidnu robotu VIII.1.6-2018/2 “Rozrobka metodychnykh rekomendatsii z vykorystannia kompiuternoho polihrafa pry provedenni okremykh vydiv sudovykh psykholohichnykh doslidzhen” [Methodological recommendations for the use of a computer polygraph when conducting certain types of forensic psychological research. Report on scientific research work VIII.1.6-2018/2 “Development of methodological recommendations for the use of computer polygraph when conducting certain types of forensic psychological research”]. Yu. B. Irkhin, T. R. Morozova, T. A. Tamakova. Kyiv: KNDISE. 2023. 98 p.

4. DSTU 8692:2016. Polihrafy. Tekhnichni umovy [Polygraphs. Technical conditions]. Kyiv: DP “UkrNDNTs”, 2018. Retrieved from: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=67992 (accessed: 27.08.2024).

5. DSTU 9266:2023. Sudova psykholohichna ekspertyza. Vykorystannia polihrafa. Zahalni vymohy [Forensic psychological examination. Using a polygraph. General requirements]. Kyiv: DP “UkrNDNTs”, 2024.

6. Kabanets, O. O. (2023). Vykorystannia kompiuternoho polihrafa (detektora brekhni) u kryminalnomu provadzhenni cherez pryzmu sudovoi praktyky [The use of a computer polygraph (lie detector) in criminal proceedings through the prism of judicial practice]. HSA. Kyiv, Retrieved from: <https://www.hsa.org.ua/blog/vikoristannia-kompiuternogo-poligrafy-detektora-brexni-u-kryminalnomu-provadzhenni-cherez-pryzmu-sudovoyi-praktiki> (accessed: 29.08.2024).

7. Lasunova, S. V. (2023). Shchodo zastosuvannia metodu otsinky podiievo zviyanykh vyklykanykh potentsialiv pid chas vykonannia zavdan sudovoi psykholohichnoi ekspertyzy [Regarding the application of the method of evaluating event-related evoked potentials during the performance of forensic psychological examination tasks]. Aktualni pytannia sudovoi ekspertyzy ta kryminalistyky: zb. materialiv mizhnar. nauk.-prakt. konf. z nahody yuvileiv vydatnykh uchenykh: 95-richchia vid dnia narodzhennia L. Iu. Arotskera (“Arotskerivski chytannia”) i 105-richchia vid dnia narodzhennia M. V. Saltevskeho (Kharkiv, 19.05.2023). Kharkiv: NNTs “ISE im. Zasl. prof. M. S. Bokariusa”. P. 179–180.

8. Morozova, T. R. (2023). Metodyka vyivlennia prykhovanoi informatsii u polihrafnykh doslidzhenniakh: monohrafiia [Techniques for revealing hidden information in polygraph studies: monograph] / za nauk. red. O. M. Morozova. Kyiv: Alerta, 472 p.

9. Roziasnennia Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy z pytan zastosuvannia standartiv, u tomu chysli v zviyazku zi skasuvanniam u 2015 rotsi mizhderzhavnykh standartiv (HOST) [Clarification of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine on the application of standards, including in connection with the cancellation of interstate standards (GOST) in 2015] Retrieved from: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=964dd5be-37b3-4738-ab45-2e7ca4677167&title=RoziasnenniaMinisterstvaEkonomichnohoRozvitkuITo>

rgivliUkrainiZPitanZastosuvanniaStandartiv-UTomuChisliVZviazkuZiSkasuvanniamU2015-
RotsiMizhderzhavnikhStandartiv-gost- (accessed: 28.08.2024).

10. Shevtsov, S. O. (2017). Ekspertna versiiia: zadokumentovane initsiatyvne ekspertne informuvannia [Expert version: documented proactive expert reporting]. Suchasni tendentsii rozvytku kryminalistyky ta kryminalnoho protsesu. Kharkiv. P. 222–224.

